

ORDINARYUS PROFESÖR DR. CEMİL BİLSEL
MERHUMU ANMA MERASİMİ

İstanbul Hukuk Fakültesi Devletler Hukuku Ord. Profesörü merhum Cemil Bilsel'in âziz hatırasını taziz için Devletler Hukuku Türk Enstitüsü tarafından 9 Aralık 1949 günü Hukuk Fakültesinin doktora salonunda bir anma merasimi tertip edilmiştir. Üniversite Rektörü ile Fakülte Dekanlarının, merhumun ailesinin, Üniversite öğretim üyelerinin ve Ankara Üniversitesini ve Hukuk Fakültesini temsilen merasime gelen Ord. Prof. Baha Kantarın ve öğrencilerin hazır bulunduğu bu anma toplantısında söz alan zevatın hitabeleri aşağıya dercolunmuştur. Hukuk Fakültesi Mecmuası, otuz yıl tahrir ailesi içinde yer alan ve değerli yazılarıyla Mecmuayı zenginleştiren âziz Profesör Cemil Bilsel'in ölmez hatırasını derin saygı ve şükranla anar.

İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Dr. Ömer Celâl Sarc'ın hitabesi :

Hatırasını taziz için burada toplandığımız Cemil Bilsel Rektör tayin edildiği zaman İstanbul Üniversitesi hukuken teşekkül etmiş fakat işler bir hale gelmemiş bulunuyordu. O zaman Üniversitenin ne büyük bir belirsizlik ve hattâ karışıklık içinde olduğunu bu toplantıya iştirak edenlerden bir çoğu hatırlayacaktır. Ne Fakülte programları, ne Üniversite hocalarının vazife ve selâhiyetleri, ne öğrencilerin tâbi olduğu rejim ne de idarî ve malî muamelelerde tatbik edilecek usuller taayyün etmiş bulunuyordu. Hattâ Üniversiteye alınan yeni hocaların tedris edecekleri dersler hususunda bile belirsizlik vardı. Kimin hangi dersi okutacağı uzun münakaşalara yol açıyordu. Öğrenciler de büyük bir tereddüt içinde oldukları gibi Üniversitede gösterilen derslerin çoğu için kitap bulmak imkânından da mahrumdular.

Cemil Bilsel'in 9 yıl sonra Rektörlükten ayrıldığı sırada bıraktığı Üniversite, büsbütün başka bir manzara gösteriyordu. Bu, nizam içine girmiş, fonksiyonlarını ifaya, hattâ bazı sahalarda ilerleme adımları atmağa başlamış olan bir Üniversite idi. Zamanında bütün Fakülte yönet-

melikleri, Üniversite ve talebe yönetmelikleri yapılmış, idarî ve malî muamelelerde tatbik edilecek usuller tesbit edilmiş, aynı zamanda tedrisat ve araştırmaların yürüyebilmesi için lüzumlu bir çok şartlar temin edilmişti. Kütüphanelerin belli başlı noksanları ikmâl edilmiş, ders kitaplarının sayısı çok artmış, Fakülte mecmuaları intişara başlamış, araştırmalar gelişmiştir. Cemil Bilsel zamanında Üniversitede yeni bir takım şube ve kollar da açılmıştır. O Rektörken İktisat Fakültesi, Pedagoji Enstitüsü kurulmuş, Tıp Fakültesine, Fen Fakültesine ait muhtelif binalar inşa edilmiştir. Cemil Bilsel Üniversitemizde bir çok güzel teamüller de yaratmıştır. Üniversite haftaları, açılış törenleri, onun yadigârlarındandır.

Dokuz yıl içinde kaydedilen bu büyük terakkileri bilhassa onun yorulmak bilmez gayretine, feragatli çalışmalarına ve dirayetli idaresine borçlu bulunuyoruz. Üniversitemize nizam vermesi, müstakbel gelişmelerin dayanacağı temelleri atması itibariyle, Cemil Bilsel müessesemizin kurucuları arasında yer almaktadır. Üniversite kadrosundan ayrıldığı halde, bize daima bağlı kalan, Devletler Hukuku Enstitümüzde konferanslar vermeğe devam eden, her zaman zahirimiz olan Cemil Bilsel'in vakitsiz ölümü dolayısıyla duyduğumuz teessürü Üniversitenin açılışında birkaç kelime ile izhara vesile bulmuştum. Diğer çalışma arkadaşlarının da duygularını ifade edebilmelerine imkân vermek üzere bu anma törenini tertip etmiş bulunuyoruz. Üniversitenin büyük bir hâdimi olan ve şahsan da minnetlisi bulunduğum Cemil Bilsel'in hatırası önünde hürmetle eğilir ve onu asla unutmuyacağımızı belirtmek isterim.

Devletler Hukuku Türk Enstitüsü Direktörü Ord. Prof. Muammer Raşit Seviğ'in hitabesi :

Devletler Hukuku Türk Enstitüsünün kurucusu ve Üniversitemizin otuz küsur yıllık hocası olan Ordinaryüs Profesör Cemil Bilsel merhumun hatırasını tâziz etmek üzere Enstitümüz tarafından tertip edilen bu hazin törene iştirak eden sayın davetlilere ve bilhassa merhumun muhterem ailesi efradına Enstitü adına teşekkür etmeği bir borç bilirim.

Hiç şüphe yok ki büyük üstad Cemil Bilsel, ölümüyle Fakültemizde, Üniversitemizde ve ilim muhitinde ve hattâ vatanda bir boşluk bıraktı. Üstadın üfulüne yalnız vatan değil, yabancılar da, vatan dışındakiler de acıdı. Bunun içindir ki bu törende bir çok arkadaşlar hissiyat ve ihtisassalarını beyan için söz söylemek istiyecelerdir. Vaktin müsaadesizliği ancak bir kaçımızın söz söylemesine imkân bırakacaktır. Ben de bu sebepten sözlerimi kısa tutmağa mecbur olacağım. Büyük meziyetlerinin hayranı olduğum rahmetli Cemil Bilsel'in hayatına ve şahsiyetine bu

hazin vazifeyi ifa bizler için tabii idi. Ne cihetten bakılsa merhumun yüksek meziyetleriyle karşılaşmamak mümkün olmaz. İlim sahasında, idare hayatında, siyaset alanında hep o yüksek kabiliyet ve kudret, o temiz ve pürüzsüz ahlâk göze çarpar. Hocalığı ne kadar parlak idiyse, Kudüs ve Batum Mutasarrıflığı gibi makamlarda, Ankara Fakültesini kurduğu ve idare ettiği anlarda ve Üniversite işlerini Rektör sıfatı ile tedvir ettiği yıllarda gösterdiği değer o derece üstün ve büyük di.

İlim âleminde binlerce talebe yetiştirdi ve memlekete eserler bıraktı. Bu himmetleriyle dünya ilim âleminin takdirini çekti. Bu son senelerde mazhar olduğu takdirlerin eserini, merhumun Fransadan doktor ünvanını ihraz edişinde, meşhur Beynelmilal Devletler Hukuku Enstitüsünde ilk Türk âza olarak yer almasında görmedik mi?

İdare hayatında daimî başarılar elde etmiş ve en büyük bir mazhariyet olarak kendisini herkese sevdirmişti. Siyasî hayatı da diğer safhalarda olduğu gibi temiz ve nezih geçmiştir. Milletvekilliği esnasında bilhassa Üniversiteye ve Devletler Hukuku Türk Enstitüsüne baha biçilmez hizmetleri daima takdirle anılacaktır.

Hele hocalık hayatında okadar büyük bir cazibeye malikti ki sınıfı daima lebalep dolardı. Devletler Hukuku Türk Enstitüsü için olsun veya herhangi bir müessese için olsun konferans verdiği zaman talebe salonu hıncahınç doldururdu.

Bu mazhariyetlere bakarak insan, Cemil Bilsel merhumun dünya ve ahret işlerinde emri peygamberiyi her zaman gözönünde tuttuğuna kanaat getirebilir. Dünyadaki başarıları nisbetinde ahret işlerinde de muvaffak olduğunu arkasında bıraktığı teessürle ve hayırcam ile ölçmek mümkündür.

Ben de herkes gibi onun lisan ve kaleminin meftunuyum: Lisanı kadar kalemi de kuvvetli bir edip idi, kalemi kadar nutku da parlak bir hatip idi. Cerbeze ve talâkatı, hıtabet ve belâgatı, selâset ve fesahati sözlerinde ve yazılarında gözleri kamaştırır, dimağları, kalbleri büyülerdi. Faal, gayyur, dinamik bir ruha malikti: faaliyetine bakanlar tükenmek bilmez bir sıhhat ve kudret kaynağına sahip olduğuna inanırlardı. Ne yapalım ki ecel onu bize çok gördü ve elimizden beklenmedik bir anda aldı.

Ey ebediyet yolcusu sana hitap ediyorum: Kalblerimizde bıraktığın izlerin üzerine bugün şöyle — gelişi güzel — serpiştiriverdiğimiz boynu bükük çiçekler, hiç şüphe yok ki başında taşıdığım çelenklerin yanında pek soluk kalacak. Fakat Cemil! Gel gör senden mahrum kalmış olan biz zavallı takdirkârların senin âziz hatıranı ne kadar bağlıyız. Sözleri-

miz bu samimî ve candan bağlılığı belirtse de sükûtumuz gaybubetinden duyduğumuz acının en belîğ ifadesi kalacaktır. Senin mânevî huzurunda eğilerek susuyorum.

Ankara Üniversitesi ve Ankara Hukuk Fakültesi adına Ord. Prof. Baha Kantar'ın hitabesi :

Aziz Rektörüm, sayın meslekdaşlar ve dinleyicilerim ;

Ankara Üniversitesi Rektörü, ve Ankara Hukuk Fakültesi Dekanı, kardeş Üniversite Devletler Hukuku Türk Enstitüsünün kurucusu, kıymetli meslekdaş ve arkadaşımız Ordinaryüs Profesör Cemil Bilsel merhum için tertib ettiği bu anma töreninde bulunmağa ve davetlerinden dolayı Enstitüye teşekkür etmeğe beni memur etti.

Cemil Bilsel'in hatırasını, fikir hayatı yaşayan her Türkün biraz da kendisinin saymakta haklı olduğu bir yerde, Üniversitenin, ilmin mübarek havası ile ruhanileşmiş olan bu salonunda taziz etmekle yalnız büyük âlime yaraşan bir vazife ifa edilmiyor, aynı zamanda ilim aleminin büyük yeis ve matemine de iştirak edilmiş oluyor.

İnsanlar ölüme karşı acizdirler. Fakat onlarda faziletli ölülerinin manevî varlıklarını yaşatmak kudreti vardır.

Bu toplantıda ruhuna hitap ettiğimiz aziz ölü, bütün varlığını âmme menfaatine vakfetmiş devlet adamı seviyesinde bir ilim adamı, bir tedaris aşığı idi. Kendisini ilme ve tedarise bağlayan aşk, hissî ve plâtonik değil, necip hareket hamleleri veren, ceht ve sayı yaratan ileri bir aşk idi. Cevherini kalbinde bulan, fakat zekâ ve seciye kuvveti ile yukarıya doğru yükselen aşağıya doğru derinleşen adeta bir haslet, bir tabiat olan aşk idi. Bu kudrette olan aşk yeis ve futur tanımaz. Böyle bir aşk mükâfatını bizzat kendisinde bulur. İşte Cemil Bilsel'e ilmi hayatta vazifesini gösteren bu aşk idi. Kendisini kürsüye ve kaleme bağlayan bu aşkı ancak ölüm söndürebilmiştir.

Merhumun bütün hayat zincirini dürüst ve şerefli hizmet halkaları teşkil eder. 1295 de doğmuş 1899 da idarî memuriyete ve 1908 de de tedaris mesleğine girmiş olan arkadaşımızın hal tercümesini sizlere bizzat kendi fâni ifadesi ile arzedeceğim :

«1899 da 40 kuruş maaşla hariciye tercüme kalemine memur oldum, 5 yıl süren Hukuk Tahsilimi bitirdiğimde 1500 kuruş maaşla Amedî Kalemine geçtim, 1909 da 2000 kuruş maaşla evkaf nezareti emlâk müdürlüğü muavinliğine tayin edildim. 1910 da 3000 kuruş maaşla memurin müdürlüğüne ve bir yıl sonra da 4000 kuruş maaşla mektupçuluğa tayin

edildim. Mektupçuluğun lâğvı üzerine aynı maaşla emlak müdürlüğüne ve daha sonra Evamir Müdürlüğüne geçirildim. 1914 de Şam Evkaf Müdürlüğüne ve 5 ay sonra 4000 kuruş maaşla ve 1000 kuruş tahsisatla Kudüs Selâhaddinî Eyyübî Külliyesi Müdürlüğüne ve Kudüs Evkaf Müdürlüğüne tayin olundum. Biraz sonra Kudüs Mutasarrıflık Vekâletine, 1917 de İdarî Mülkiyesine memur edildim. B. M. M. Reisi Abdülhalik Renda'nın idare ettikleri Batum, Kars ve Ardahan'da halkın reyine müraat işinde çalıştım, ve bunların memleketimize iltihakını neticelendirdim. 9000 kuruş tahsisat ve 6000 kuruş maaşla Batum Mutasarrıflığında bulundum. Mütarekede Maraş Mutasarrıflığına tayin edildimse de Fransızların itirazı üzerine gitmedim».

Merhumun ilmi mesleğe duhulü : «1908 de Devletler Hukuku Profesörlüğüne 600 kuruş maaşla munzam vazife olarak tayin olundum. 1920 de Mülkiye Mektebi Hukuku Âmme Mualimliğine ve 1 yıl sonra da de3500 kuruş maaşla Darulfunun Devletler Hukuku Müderrisliğine, 1924 de 125 lira asli maaşla Muhtelit Hakem Mahkemeleri Türk Hakemliğine hey'eti vekile kararı ile munzam vazife olarak tayin olundum. 1925 de Ankara Hukuk Fakültesini tesis ve idareye çağrıldım. 9 yıl bu şerefli vazifeyi ifa ettikten sonra İstanbul Üniversitesi Rektörlüğüne tayin olundum. Devletler Hukuku Ordinaryüs Profesörlüğünü de 9 yıl 12 gün yaptıktan sonra kanunî hizmet yaşımı doldurmuş olmak itibariyle emekliye ayrıldım. 31 Ağustos Salı günü partimizin namzedi olarak Samsun Meb'usluğuna seçildim». Bunlara arkadaşımızın Harp Akademisindeki hocalığını da ilâve etmeliyiz.

Merhumun telif ve neşrelediği başlıca eserleri de şunlardır :

Eski Harflerle :

- 1 — Hukuku Umumiyei Düvel (Bonfils'den tercüme) 3 cilt.
- 2 — Kapitülasyonlar.
- 3 — Sulhde ve Harpte Hukuku Düvel
- 4 — Cemiyeti Akvam
- 5 — Hukuku Düvel Dersleri, 4 Cilt
- 6 — Cemiyeti Akvama Müzaheret Konferansları.

Yeni Harflerle :

- 1 — Lozan, 2 Cilt
- 2 — Devletler Hukuku, 4 Cilt
- 3 — İstanbul Üniversitesi Tarihi
- 4 — Birleşmiş Milletler Sanfransisko çalışmaları
- 5 — Türk Boğazları
- 6 — Milletlerarası Hava Hukuku, 2 Cilt.

Cemil Bilsel, ilmî hayatında pek az faniye nasip olan muvaffakiyet taçları giymiştir : Kudüs'te Selâhaddinî Eyyübî Külliyesini açmak, Ankara Hukuk Fakültesini tesis etmek, İstanbul Üniversitesi Devletler Hukuku Türk Enstitüsünü kurmak, merhumun bu müesseselerin tesisinde kullandığı zekâ pergeri mimarının yapıcı kuvvetini gösterir.

Düşünceli çehresi, derine bakan gözleri, muvazeneli kâmeti ile kürsüye çok yakışan merhum, ilmin ancak ciddi bir inzibat ve sert bir nizam ile elde edilebileceğine kani olduğu içindir ki, yalnız idaresi altında olanları değil bizzat kendisini de inzibat altında bulundururdu.

Cemil Bilsel, ilme düşkünlüğü kadar vatana da bağlı, vatanperver olduğu için her yaşında ateşli idi. Vatanın menfaat ve şerefini müdafaada ne kadar titiz olduğunu Avrupa Kongre ve Konferanslarında kendisine arkadaşlık etmiş olanlar bilir.

Bilsel, saadeti ilmî faaliyette aradığı içindir ki, Üniveristedeki Kürsüsünü istemiyerek fakat mecbur olarak terkettikten sonra yine — ancak genç bünyelerin tahammül edebileceği bir kuvvetle — çalışmakta devam etmiştir. Ve en nihayet Hava Hukukuna dair 1948 de neşrelediği eserinin ikinci kitabını yazarken kitabı-hayatı kapanmış, saadetin sırrını halle çalışırken ölümün sırrı ile karşılaşmıştır. Aziz dostumuzun ruhu şâd ve yattığı yer nur olsun.

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'in hitabesi :

Merhumu şu anda derin bir hüznün içinde anıyorum. Bu değerli fikir ve idare adamını vakıtsız kaybettik. İlerlemiş yaşına rağmen, merhum fikren ve ruhan çok canlı ve içi hayat ve enerji dolu bir insandı. Bunun delili, vefatından biraz evvel, hazırladığı büyük bir Hava Kanun projesidir. Bu eser cidden geniş bir bilgi ve derin bir tetkik ve emek mahsulüdür. Ve, muhakkak ki, merhumun meslek hayatının en olgun meyvesidir. Ne yazık ki, Mecliste müdafaasını yapamadan hayata gözlerini yumdu.

Merhum Bilsel ile ilk defa Ankara'da 1930 Sonkânunda tanıştım. Avrupa'dan yeni gelmiştim. Maarif Vekâletine mecburî hizmet borcum vardı. Bu sebeple ve bir müddet kaydıyla Vekâlette alıkonuldum. O zamanki teşkilâta Yüksek Tedrisat Umum Müdür Muavinliğine tayin edildim. Fakat, bütün tahsil hayatımda hocalığı gaye edindiğim için büro işleriyle bağdaşamıyor, sabırsızlanıyor ve sağa sola başvuruyordum. Bu arada İstanbul Hukuk Fakültesine müracaat ettim ve Müderris Muavinliği şartlarını öğrendim. Vekâletten, İstanbul olmazsa, Ankara Hukukuna girmeme müsaade istedim. Vekâlet, o zamanın muhtar Darülfünununu doğrudan doğruya kendi müesseselerinden saymadığı için İstanbula,

Adliye Vekâletine bağlı olduğu için de Ankara Hukukuna müsaade etmedi. Etraftan imdat aramağa başladım.

Vaziyet bu merkezde iken, bir aralık Ankara Hukuk Fakültesi Reisi Profesör Cemil Beye gittim. Beni iltifatla kabul etti ve gıyaben tanıdığını, tahsil ve mesaimi yakından bildiğini ve «Boğazlar Meselesi» üzerindeki doktora tezimi çok beğendiğini söyledi. Fakültede yüz lira ücretli Hususi Hukuk grubuna ait bir «Yardımcı Profesör» lük münhal bulunduğunu ve bunu kabul edersem Vekâlet nezdinde teşebbüse geçeceğini bildirdi. Yardımcı Profesörlük, o zamanki Ankara Hukukunda, eski Müderris Muavinliği ve şimdiki Doçentlik mukabili idi. Memnuniyetle kabul ettim ve Doçentlik tezimi hazırlamağa koyuldum. Tez ve Doçentlik imtihan safhalarını muvaffakiyetle geçirdim. Her safhada merhum bizzat hazır bulundu ve her defasında beni samimiyetle tebrik etti. Bütün mesele, Vekâletin müsaadesini almakta idi. Merhum bunu da kendisine iş edindi. Nihayet, aynı zamanda «Gazi Terbiye Enstitüsü» nde hocalık almam şartıyla, Ankara Hukukunda Yardımcı Profesörlüğe nakledildim.

Bir müddet sonra, Fakültenin Roma Hukuku dersi inhilâl etti. Kürsünün nüfuzlu talipleri vardı. Merhum bunları birer vesile ile bertaraf etti ve Yardımcı Profesör sıfatıyla dersin vekâleten bana verilmesini temin etti. Bir sene sonra, Profesörler Meclisince Profesörlüğe terfiimin icra edilmesi üzerine dersin asaleten sahibi oldum.

1933 te Darülfünun yerine Üniversite Kurulunca, Maarif Vekâleti tarafından İstanbul Hukuk Fakültesi kadrosuna alındım. Cemil Bilsel bunu, benim talebim üzerine yapıldığını zannederek, bana pek gücenik bir vaziyet aldı. Kendisine, tarafımdan bir talep vaki olmadığını anlattım ve Vekâlete mecburî hizmet kaydıyla bağlı bulunduğumu hatırlattım. Bu nakli kabul edip etmemekte tereddüt bile geçirmekte olduğumu söyledim. Memnun oldu ve, git, belki orada buluşuruz, dedi.

Filhakika bir sene sonra, merhum İstanbul Hukuk Fakültesi Devletler Umumî Hukuku kürsüsüne ve Üniversite Rektörlüğüne geldi. Dedigi gibi, buluştuk. 1938 ders yılı başında Hukuk Fakültesi Dekanlığına tayinim üzerine idare arkadaşlığına da başladık. Bu arkadaşlık dört seneye yakın sürdü. Merhumun ne kadar titiz bir idareci olduğu malumdur. Bizzat kendisinin itirafı üzerine söyler ve iftihar eylerim ki, idare hayatında merhumu en az üzen ben oldum.

1942 Haziranında Ankara'daki Siyasal Bilgiler Okulu Müdürlüğüne tayinim üzerine Cemil Bey merhum hakikaten üzüldü. Ve beni Ankara'ya veda ziyafetleriyle gönderdi. Ankara'dan İstanbul Hukukuna tekrar gelişime de candan bir dost sıfatıyla en çok o sevindi.

Yirmi senelik bir maziye yayılan hatıraları burada tezkârdan maksadım, hem Cemil Bey merhumun iyilik yapmaktan haz duyan bir insan olduğunu tebarüz ettirmek, hem de iyiliklerine ve takdirkârlığına ne derece borçlu olduğumu anlatmaktır. Dilerim ki Allah, merhumun iyiliklerini, gufraniyle mecur eylesin.

Merhumun Rektörlükten ve hususiyle hocalıktan ayrılmak mecburiyetinde kalması, kendisi için dayanılmaz bir darbe olmuştur. Cemil Bilsel hocalığı ençok sevenlerimizdendi. Meslekten ayrılışına çok üzüldü. Bu üzüntüsünü bir gün bana anlatmak için, ah Fuad bey, dedi: «O mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler». Merhumun hayatında, kendi ifadesiyle, ençok saadet duyduğu an, acizane teşebbüsümle ve hoca arkadaşların himmetleriyle hazırlanıp, otuz yıllık bir meslek hayatının mükâfatı olarak, sunduğumuz «Armağan» olmuştur.

Cemil Bilsel'in ilim adamı ve Devletler Hukuku âlimi olarak değerini ölçmek bana düşmez. Bunun takdirini Devletler Hukuku mütahassısı arkadaşlarıma bırakıyorum. Ben yalnız şu kadar söyleyeceğim ki, merhum, âlimliğin birçok vasıflarını nefsinde toplamıştı. Gayet çalışkandı.

Cemil Bey natuk, hattâ hatip idi. İrticalen bile güzel söyler ve fikirlerini vuzuh ile ve metodlu bir surette ifade ederdi. Hususiyle merhum kâtip adamdı. Gayet selis yazardı. Muhakkak ki, Cemil Bilsel Türkiye'de Devletler Hukuku sahasında ençok emek vermiş ve hizmet etmiş bir hocadır.

İdare hayatında Cemil Bilsel, vazifesine âşık bir insandı. Gayet ciddi, hayret edilecek kadar işine sarılgan, titiz, hattâ biraz da haşin idi. Fakat kötülük eden, aleyhte konuşan, yüze gülüp arkadan vuran adam değildi. On seneye yakın Rektörlüğünde belki incittikleri olmuştur; fakat kimseye gadretmemiştir. Sevmedikleri vardı, fakat kötülük etmek merhumun tıyntinde yoktu.

Şunu herkes teslim eder ki, Cemil Bey merhum Ankara Hukuk Fakültesiyle İstanbul Üniversitesinin başta gelen kurucularındandır. Yalnız bu iki eser merhumun hâtırasını ebedileştirmek için kâfidir. Merhum Üniversitede çok çalışmış, bu müesseseye benliğinin özünü vermiş ve bu yolda çok buhranlı zamanlar yaşamıştır. Onu sonunda toprağa götüren amansız ârıza da yaşadığı buhranlı zamanların sinsî bir izi olarak kalmıştır.

Ulu Tanrım merhumun evlâtlarına ve geride bıraktıklarına ömür versin. Kendisine de rahmetlerini rayegân etsin.

Devletler Hukuku Ord. Profesörü Charles Crozat'ın hitabesi :

Devletler Hukuku ilminin, Profesör *Cemil Bilisel*'in ölümü ile maruz kaldığı kaybın büyüklüğünü bütün şiddetiyle duyuyoruz. İfade ettiğim teessür ve minnet hislerim; beni dostluğu ve gösterdiği itimatla şereflelendirmek lûtfunda bulunan muhterem âlimin aziz ruhuna ulaşsın.

Cemil Bilisel'in 23 sene müddetle ve her tarafta tanınmış bir otorite ile işgal ettiği Devletler Umumi Hukuku kürsüsünün temsilcilişi olmak sıfatıyla, Türkiyenin Devletler Hukukuna hizmetinin müşahhas misalini teşkil eden bu yüksek ve mütevazî şahsiyete hürmetlerimi sunmak isterim. Eserinin derin ve sadıkane bir tetkiki, üstadın, memleketinin büyük bir hadimi ve aynı zamanda hukuka dayanan barışın azimkâr bir san'atkârı olduğu bedahatini ortaya koyar.

Cemil Bilisel'in çok geniş ve çeşitli bir yayını vardır. Lozan'ı, dört ciltlik ders kitabı, yeni intişar eden Milletlerarası Hava Hukuku, muhtelif makale ve, kanaatlerini bilhassa tebarüz ettiren, konferanslar zikre şayanıdır. Onun Devletler Hukukunun klâsik Türk müellifi olduğu söylenebilir. Merhum üstadın, milletlerarası münasebetler ve hususiyle kendi memleketininkiler hakkında derin bir bilgisi vardı. Eserinin, Türk siyasi tarihine tahsis olunan kısmını zaman hiç bir şekilde tahrip edemeyecektir. Eski talebeleri gibi, bugünün ve yarının hukukçuları burada enerji ve yüksek ahlâk dersi bulacaklardır.

Siyasî mütefekkir olarak *Cemil Bilisel* Türkiyede vukua gelen dağılma hareketi üzerinde uzun boylu düşünmüştür. «Tanzimatın Harici Siyaseti» adını taşıyan çok özlü etüdünde Osmanlı İmparatorluğunun gerileme sebeplerinin neler olduğu meselesini inceledi. Müellifin nazarında evvelâ dahilî bir sebep : İmparatorluk içindeki muhtelif «azlıkların istiklâl arzusu»; ve bunun yanında milletlerarası bir sebep vardır: Büyük Devletlerin tazyiki. *Bilisel* şu kanaati izhar etmektedir: Devleti kurtarması mümkün bulunan Tanzimat; radikal, tam ve inanla yapılmış, azimli bir plânla takip edilmiş, memlekette asayişini temin eyleyebilmiş bulursa idi, kuvvet önünde İmparatorluğun teslimiyetine bedel red v mücadele kararı vermiş ve Millî Mücadelenin şartı olan hudutsuz fedakârlığı göze almış ve neticeye inanmış bulunsaydı tarihin gidişi başka türlü olabilirdi.

Filhakika Devlet özü itibariyle bir gayretin, bir birleşmenin mahsulüdür ve Osmanlı İmparatorluğunda o zaman bu gayretin bütün unsurları eksik bulunuyordu. Herhangi bir Devlet, kuvvetli ve dahilde mütecanis olursa Devletler camiasında sağlam bir yer işgal edebilir; halbuki Osmanlı İmparatorluğu ülke bakımından küçülmüştü. Milletlerarası cami-

aya dahil olmakla beraber, kaydı ihtiraziyle kabul edilmişti ve Devletlerle eşit durumda tutulmuyordu.

Fakat Türkiyenin saklı kuvvetleri mevcuttu; eskiden gevşek bulunan enerjiler yüz kızartıcı Sevr Andlaşmasına karşı ayaklanmasını bildiler. Lozan'da Türk delegeleri, parlak bir zafere ve artık tahakkuk etmiş bulunan büyük bir milletin ittihadına dayanarak silâhların zaferini aynı derecede parlak bir diplomatik zaferle tamamladılar. Tanzimat devrini Cumhuriyet Türkiyesi ile mukayese eden *Cemil Bilsel Abdurrahman Şeref*'in Büyük Millet Meclisi kürsüsünde söylediği sözlerini nakletmektedir : «Ruhumu değiştirdim ve ağladım».

Devletin devamlılığının büyük kıymetini müdrük bulunan *Cemil Bilsel*'in eseri aşılammış bir buhranın acısını ve fakat aynı zamanda gelecek günlerin gururunu aksettirmektedir. Müellif hukukun bir zafer şarkısı gibi, bundan böyle Türkiyenin milletlerarası durumunun dayandığı bir kaya, onu tamamen müstakil ve istikbalde milletlerarası camiaya, o ana kadar mahrum kaldığı hizmetleri yapmaya muktedir bir Millet, statüsüne yükselten bir şart-tasarruf olan Lozan Andlaşmasının neticelerini tadât ve tasrih etmektedir. Milletlerarası hayata tam bir eşitlikle iştirak eden Türkiye birbirini kovalayan başarılar kaydediyor: En yüksek milletlerarası kaza organı (Milletlerarası Daimî Adalet Divanı) önünde mutlak hâkimiyeti teyid edildi; Milletler Cemiyeti sinesinde mükemmel bir işbirliği ve müessesenin gayelerine titiz bir bağlılık misali verdi; barışın temini hususunda en fazla itimad edilen anlaşmalara memnuniyetle iştirak etti: Balkan Antantı, Saadabad Paktı, Briand-Kellog Paktı. Türkiyenin ittifakı aranmaya başlandı. Fakat halledilmesi gereken bir nokta daha kalmıştı: «Türk Boğazları»nın statüsü.. Lozan'da Devletler, milletlerarası bir garanti vaadinde bulunmuşlardı; fakat artık bunu idame ettirmek durumunda değillerdi. En barışçı ve Devletler Hukukunun en iyi misalini teşkil eden bir usulle, Türkiyenin talebi üzerine Boğazlar Mukavelesinin Montreux'de yeniden gözden geçirilmesi işine tevessül edildi. Burada da, mahareti an'anevî bir mahiyet alan, Türk diplomasisi parlak bir zafer kazandı. Nihayet, Türkiyenin ikinci dünya savaşı esnasındaki durumu da zikredilmeye değer: Türkiye muharipler safında bulunmadığı halde, Müttefiklerin gayesine sıkı surette bağlı kaldı ve en karanlık günlerde onlara yardım etmenin verdiği huzur içinde yaşadı. 1944 senesinde «*American Journal of International Law*» da neşrettiği calibi dikkat makalesinde *Cemil Bilsel*, Montreux Mukavelesinin ticaret gemilerinin Boğazlardan geçmesine müteallik 4. ve 19. maddelerinin tatbik şumulünü incelemektedir. Türkiyenin takip ettiği hareket tarzının Devletler Hukuku hükümlerine tamamen uygun olduğu-

nu ispat suretile, sözü geçen mukavelenin Türkiye tarafından ihlâl olunduğu itirazlarını çürütmüştür. Esasen, bu mevzuda Ankaramın gönderdiği notalar müessir ve mukni diplomatik delillerin şaheserini teşkil etmez mi?

Böylece, *Cemil Bilsel* kuvvetli bir Türk Devletinin müdafii idi. Bugün Üniversitemizin misafiri bulunan büyük bir sosyolog ve iktisatçının çok doğru ifadesiyle millî Devlet üstün bir birleşme sahası arz etmektedir, fakat, müşterek iyiliğin aranması burada durmaz: bu araştırma daha üstün bir birleşme şekline, Federal Devlete müteveccihen takip edilir. Federal Devlet de Dünya Devletine gidişin bir merhalesidir. *Cemil Bilsel* bütün dünyayı kavrayan bir camianın milletlerarası nizamı için çok düşünmüş ve çalışmıştır. Devletler, zarurî olarak, müşterek bir kanunla idare edilen bir camiada yaşamalıdır.

1941 senesinde ve harbin en karanlık saatlerinde, Diyarbakır'da verdiği bir konferansta, Rektör *Bilsel*, yeni milletlerarası nizam meselesini üzüntü ile ele almıştır; bu nizamın prensiplerini vaz'eden değerli müellif, en kuvvetlinin kanununun kabulüne karşı isyankâr bir durum takındı; hâkimiyete âlet olarak harbi takbih ediyor, müstakbel ihtilâflar için kaynak teşkil etmeyecek bir barış istiyordu; dahilde hükümet serbestliğini, bütün Devletlerin istiklâl ve eşitliğini, dünya nizamı için ekonomik tesanüdün nazarı itibara alınmasını, karşılıklı günvenliğin ve barışçı gayelerin gelişmesini teklif ediyordu.

Bütün bunlar O'na, San-Francisco'da ve Washington Hukukçular Komitesinde «barışın dostu olan bir memleket» i temsil liyakat ve vasfını vermiyor muydu? Filhakika *Cemil Bilsel* Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ile Milletlerarası Adalet Divanını tesis eden Andlaşmanın yapılmasına iştirak etti. Malûm bulunan ileri ve derin görüşüyle, bu yeni Teşkilâtın zayıf noktalarını farkettiler. Amerikadan dönüşünde derslerimizden birini şereflelendirmek arzusunu izhar eden ve talebelerimiz tarafından tezahüratla karşılanan *Cemil Bilsel*, sorularımızı cevapsız bırakmadılar: Güvenlik Konseyindeki veto usulünün sakatlığına bilhassa işaret etti. Fakat, bildiği gibi, Türkiyenin de faal bir şekilde iştirak ettiği Birleşmiş Milletler çalışmaları sonunda, tahakkuk ettirilen esere sıkı surette bağlı kalmakta devam ediyordu. Âlim Profesör basit anayasa usulleriyle milletlerarası nizamın kurulabileceğini ve fakat metinlere ve inzibata müracaat suretiyle bir dünya camiasını tesis edemeyeceğimizi biliyordu. Bu arzulanan camiayı, halen mevcut bulunan cemiyet içinde karşılıklı müsamaha zihniyetini tedricen geliştirmekle kurabiliriz. Barış, barış isteyenlerin buna son vermek arzusunda olanlardan daha kuvvetli bir manzara arz etmeleri halinde kurtulabilir. *Cemil Bilsel* hemen, U.N.E.S.C.O.'nun gayeleri, bu

müessesenin, fark gözetmeksizin bütün milletlerin fertlerine kabul ettirmek istediği, insanlığın fikri ve ahlâki tesanüdü uğrunda savaşa koyuldu.

Cemil Bilsel'in Devletler Hukukunun esas meselesinde aldığı kat'i vaziyet bilirse bunu çok normal karşılamak icap eder. Evvelce kendisini cezbetmiş görünen pozitivist temayülü terk ile, milletlerarası ahlâk lehinde bulunan, — ekserisi Fransız —, büyük enternasyonalistler yanında yer almıştı. Ben şahsen, bu gelişmenin derin bir ilgi duyan şahidiyim. 1947 senesinde, büyük spritüalist hukukçu *Maurice Hauriou*'nun şöhretlendirdiği Toulouse Üniversitesi Hukuk Fakültesinin kendisine *Doctor Honoris Causa* ünvanını tevcih etmesi merasiminde (ki bu O'nun yüksek meziyetlerinin yerinde bir takdiri idi) irad ettiği nutukta bu kanaatini bir kere daha ilân etti : «Hukukçu insanlar olduğumuzu ve haklı ile haksızı söylemek vazifemiz bulunduğunu unutamayız». «Hukuk adalet üzerine müessestir. Devletlerin menfaatleriyle adalet arasında bir uzlaşma mutlak surette bulunmalıdır. Objektif adalet Milletlerin kanununun büyük prensiplerini ve bunlar meyanında *pacta sunt servanda* kaidelerini ihtiva eder».

Cemil Bilsel'in, hem kendi memleketinin istikbaline ve hem de, bununla tamamen telifi mümkün olan, milletlerarası camiaya ve insanlığın kardeşliğine imanı vardı. Merhum hakikî bir Devletler Hukukunun inşasında Türkiyenin oynayacağı rolün ehemmiyetine kani idi. Devletler Hukuku tedrisatı O'nun bu zengin fikirleri yaymasına yardım etti. Bugün, yeni bir felâketi önlemek için, Avrupa ve Dünya Federasyonu, hürriyete dönüş, bilgi ve düşünce bakımından seçkin bir zümrenin istimal edeceği bir kuvvetin kurulması, bütün memleketlerde çocuklara barış fikrinin aşılması gibi çareler teklif edilmektedir. Bu hareket plânına biz de bütün kalbimizle iştirak ediyoruz. Fakat, bunun müessir olabilmesi için insanlığın, kâinata bir mâna veren, insana Fikir'i maddileştirmeye matuf bir varlık istidadını, bilgi ve maddenin yegâne efendisi vasfını iade eden, fevkalbeşer bir ideale erişmesi lâzım değil midir ?

Tıp Fakültesi Profesörlerinden Dr. Kâzım İsmail Gürkan'ın hitabesi :

1934 yılı İstanbul Üniversitesi reform geçireli henüz bir yıl olmuştu. Tedris kadrosu, bina ihtiyacı hudutsuz, programlar teşekkül edememiş, yerleşememiş, hülâsa kadro olarak kurulmuş bulunan üniversite daha tam manasiyle yerine oturamamıştı. Cemil Bilsel'i işte böyle müşküllerle dolu, buhranlı bir zamanda Üniversitenin başında bulduk.

İtiraf edelim ki, ilk temas ve hareketlerinde huşunet kokusu veren bir tavır, hali vardı ki, Üniversitede serbest ilim havası içinde inkişafı emel edinmiş olanlarda bu halet ve eda, ilk önce bir çekinme ve şüphe hali uyandırmıştır. Fakat zamanla; bu zahîri manzaranın içinde yumuşak bir efendi ruhunun yaşadığı herkesce teşhis edildi, inandıkki Cemil Bilsel vazifede ciddi, dostluğunda dürüst insan ve hususî hayatında cidden samimî bir dost ve müşfik bir baba idi.

Cemil Bilsel muntazam çalışmanın verimini canlı bir misal halinde bize gösterdi. Günün muayyen saatlerinde başladığı vazifesini yine vaktinde bıraktı. Onun için işte bir dakika bile fedakârlık; günahı.

Dersini, eserini hazırlamakta gösterdiği titiz itina idareye ait her hareketinde de belli oldu. Bu suretle Cemil Bilsel hoca - idareci vasıflarını tam hâiz olarak görevini yaptı.

Üniversitenin ilk kuruluş yıllarındaki zorluklar teker teker bu makine gibi çalışmanın himmetiyle artarken büyük talihsizliklerde karşısına çıktı; edebiyat fakültesi taşındıktan sonra fen fakültesi yandı. Bu fakültenin yersiz kalması bütün üniversiteye şamil olan müşkül bir buhran yaratıyordu. Cemil Bilsel yangının karşısında evi yanan bir baba hicranıyla ağladı ve ertesi sabahtan itibaren yeni evini inşa yoluna koyuldu. Uzun yıllar inşaatı süren şu binaların temelini atarken yüzünde beliren saadet izlerini ben gözlerimle gördüm.

Onun Rektörlük hayatının son yıllarına ikinci cihan harbi de çatmıştı. Üniversitede çivi çakmak değil, varlığımız yoğumuzla vatanın içlerine göç etmek yolunu tutmuştuk. Cemil Bilsel bu buhranı da metanetle karşıladı. Fakat bütün bu zorlukları yüklenen bir uzvu, bir nazik uzvu vardı, göğsünün içinde vazife aşkıyla çarpan kalbi, yükleniyor ve yıpranıyordu.

Rahmetli Rektörümüzün üniversite çapındaki hizmetlerini sadece saymak, sıralamak bile güçtür. Ben bir Tıp Fakültesi hocası olarak onun Hasekide doğum, tedavi, Cerrahpaşada cerrahi, göz kliniklerinin temelrine harç koyduğunu, Gurabada otuz sene tütün deposu olarak kalmış olan en modern klinikleri ayağa kaldırdığını bu şehrin muhtariblerine yüzlerce yatak kazandırdığını nasıl unutabilirim?

Görevinde Üniversite hocalığının haysiyetini kudretle temsil eden, Üniversitede bir aile disiplini kuran, kuruluş devremizin bütün yükünü omuzlarına alan Cemil Bilsel, fakülte kliniklerine getirdiği bu inkişaf ile halk sağlığına en geniş imkân alanı sağlayan birisi olarak da millet çapında öğülmeye ve övünülmeye lâyık bir şahsiyet olarak tarihe göçtü.

Hakikaten onun tıp fakültesi kliniklerini inkişaf ettiren devamlı çalışmaları aynı zamanda İstanbul sağlık tesislerinde genişletme ve olgunlaştırma demekdi ki, bu suretle bütün vatana şamil olan bu hizmette devletin, milletin fedakârlığına eklenen emeği, alın teri ebedî bir hizmet olarak kalacaktır.

Cemil Bilsel yeniliğe, terakkiye sonsuz surette âşıktı: bir hekim olarak itimad ve iltifatıyla ailesine dost olmuşdum. Her yeniliğin, her terakkinin fakültelerde derhal tatbik edilmesi büyük fedakârlıklar bahasına dahi olsa kliniklerin, enstitülerin modern cihazlarla takviyesi için ne samimi emeller beslediğini, nasıl çırpındığını yakından bilirim.

Üniversitenin her fakültesinin olduğu gibi tıp fakültesi meselelerinin de geniş hacimde mütalâası, enstitülerin bugün ideal tanıdığımız yerde toplu bir halde inşaaı fikirlerini elabore eden ilk çalışmaların da onun zamanında başladığı herkesce bilinir hakikatlerdendir.

Merhum rektör, üniversitedeki şahsî kıymetler üzerinde de çok durmuştur. Az zamanda kendisine en uzak ve yabancı farz edilen fakültelerin de bütün elemanlarını tanımış bulunuyordu. Bu tetkiklerinde memleket kıymetlerine her zaman yer verdi ve takdire lâyık gördüğü bir çok gencin elinden tutarak onları yükseltti. Hülâsa tıp fakültesi bakımından bugün bitirilmemiş bir çok işlerimizin, tamamlanamamış ihtiyaçlarımızın bulunduğu ne kadar muhakkaksa bütün bunlara Cemil Bilsel'in rektörlüğü zamanında teker teker temas edilmiş ve başlanmış olduğu da o kadar kat'idir. Harp vaziyeti Cemil Bilsel'in rüyasını tahakkuk ettiremeyince halefleri imkân ufukları açılır açılmaz çalışmalara başlıyarak Üniversitede bugün gördüğümüz maddî, manevî olgunlaşma adımlarını hızla attılar ve daha da atacaklar. Tıp fakültesi üzerinde bütün üniversitenin emeli olan hayallerin hakikat oluşunu görürsek ebedî istirahatgâhında hakikaten müsterih olacak olan birisi de şüphesiz Cemil Bilsel'dir. Üniversitenin her parçası, her köşesi için aynı his ile çarpan hassas kalbi, aynı hükümlere varan sağlam muhakemesi, yüksek ve daima bitaraf olan idare amirliği temin ediyordu.

Bilgi müessesemizin bütünlüğünü ilk müşkil yıllarda korumak ve yerleştirmekte şahsî metanetinin rolünü de hiç ihmal edemeyiz, bütün bu sebepler ona üniversitece borçluluğumuzun ve bağlılığımızın kaynaklarını yapıyor.

Tıp fakültesi Cemil Bilsel'in eseri önünde sükranla ve hatırası önünde saygı ile eğilir.

İktisat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri'nin hitabesi :

Merhum hocamız Cemil beyi anma günü, biraz da hakkındaki şahsi hatıralarımızdan bahsetme günüdür. Bu itibarla ben de diğer arkadaşlar gibi merhuma ait hatıralarımı anlatacağım.

Bundan otuz sene kadar evvel Zeynep hanım konağındayız. O zaman Edebiyat ve Hukuk Fakülteleri, bu günkü İktisat ve Hukuk fakültelerinin kardeşliğine benzer bir beraberlik hayatı yaşarlardı. Harbin sonu ve mütareke yılları münasebetiyle talebe adedi esasen azdı. Bu tarihi noktada iki fakültenin hocaları ve talebeleri birbirlerine daha yakın idiler.

Edebiyat Fakültesi talebesi iken, merhumu, hocalar içinde zarif bastonu ve keskin kalıplı fesi ile en şık giyinen bir hoca gibi görürdük. Gazetelerde bilhassa devlet erkânı ile temas gibi vesilelerle adı ve resmi geçen tek Üniversite hocası, aldanmıyorsam, kendisi idi. Bu da çalışma odasına ve dershanesine kapanmakla iktifa etmeyen karakterinin ta o zamandanberi dikkati çeken ve bütün hayatında izleri görülen bir işaret olsa gerekir.

Ankara'da muallim bulunduğum zaman, bilmem neden ve nasıl bir saik ile 1928 sıralarında Hukuk tahsiline başladım. Sonradan yarım kalan bu Hukuk talebeliğim esnasında Cemil bey, hukuk mektebi müdürü ve Devletler Hukuku profesörü idi. Bir sene sonu imtihanında, galiba konferans ile kongre arasındaki farkı bilemediğim, bunları birbirine karıştırdığımdan dolayı beni sınıfta bırakmıştı. İkinci defa o senenin Eylülünde kendisini tatmin edecek cevaplar verdiğim için Haziranda muvaffak olmayanlar arasında olduğumu hatırlamış ve (şimdi oldu) diye tebrik bile etmişti.

Merhum Cemil beyle, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü sırasında bir meslekdaş olarak uzun seneler bu çatı altında bulunduk. En yakın temaslarımız, Üniversite konferansları ve Üniversite haftaları vesilesile başladı. Bu konferans ve haftalara çok ehemmiyet veriyor, bunların tertibi ile bizzat meşgul oluyordu. Üniversitemizin bir az otoriter ve totaliter

zihniyet ile idare edildiği bir devrede doğrusu gerek doçentlik, gerek profesörlük zamanlarında kendisinden bir çok arkadaşlar gibi ben de çekinirdim. Pek heybetli bir resmiliği vardı. Fakat Üniversite haftaları münasebetiyle iştirak ettiğim Erzurum ve Elazığ seyahatları, bu çekingenliği biraz ortadan kaldırır gibi oldu. Bu haftalara iştirak eden hocalar arasına beni de sokmuş idi. O devirde yukarıdan gelen bu teveccühlerin kendine göre bir başka değeri vardı. Bununla beraber yüksek çapta idare adamlarında görülen bir hassaya sahipti, idare başında iken bizlerle arasındaki mesafeyi muhafaza etmesini merhum çok iyi bilirdi. Resmî toplantılardaki disiplinciliği ve sertliği bu yüzden asla zayıflamazdı. Bir defa terim ve istilâkların koordinasyonu için yapılan toplantıda Ragıp Hulusi ile beni oldukça sert bir muameleye tabi tutmuş idi. Kendisine karşı bir iğbirar bile besledim. Fakat Üniversite haftalarında bu ruh halinden bende eser kalmadı.

Merhum sevdiklerine sevgisini izharda pek dikkatli idi. Arkadaşlar, bir kaç resmî toplantıdaki sertliğine rağmen beni sevdiğini söylerlerdi. Doğrusu buna pek inanmazdım. Fakat sonradan bir vesile ile muttali olduğum hadiseler beni de inandırdı.

Herkesin hayatta meslek işleri dışında bir merakı, bir teccüsüsü vardır. İsterseniz buna iptilâ deyiniz. Benim de böyle bir tarafım bulunduğunu hepiniz bilirsiniz: Uydurma dil işlerine aleyhtarlık !

Bir gün yüksek bir makamdan bu düşkünlük yüzünden Üniversiteye bir tezkere geldiği etrafa yayıldı. Hepimiz merakda idik. Ertesi günü merhum beni çağırttı, bir kaç satırlık tezkereyi tebliğ etti. Bu, yüksek bir takım lâflarla dolu bir nevi ikaz tezkeresi idi. Hatırladığıma göre Üniversitede bir kaç arkadaş ile kâfi derecede «devrimci» olmadığımız bu tezkerede boş sözlerle belirtiliyordu.

Tezkereyi tebliğ eden Cemil bey, kendisini müşkül durumlara düşürdüğümüzü söyledi. Yüzünden hafif bir tebessüm dalgası geçti, fakat bu dalgayı hissettirmemek için yine o malûm heybetli tavrını takınmağa gayret etti. Ben vaziyeti anladım. Bu zat sizi beyhude yere taciz ediyor, sebep olduğum için beni mazur görünüz! dedim ve ayrıldım.

Bir kaç hafta sonra bilmem neden yine bir tezkere. Yine bir davet. Bu defa Mazhar Şevket ile Hilmi Ziya ve daha birkaç arkadaş da davet edilmiş imiş. Tezkerede imzası olan adamın bu işlerden zevk duyduğu anlaşılıyordu !

Artık Üniversite muhitinde alaylı bir sual mevzuu vardı. Beni her gören yeni bir ihtarnameden haber soruyordu. Doğrusu ben de hayret ediyordum. Zira ihtara sebep olan hadiseler eksik olmadığına göre ben de mücadeleme devamdan bir bakıma geri kalmıyor, yahut geri kalmak istemiyor, o totaliter devrin imkânlarından istifadeye çalışıyordum. O yüksek makamda bulunan kimsenin son zamanlarına düşen bir gün Üniversite idarecilerinden biri, bana tebliğ edilmemiş bir tezkerenin daha bulunduğunu hissettirdi. Neden tebliğ edilmediğini sordum. İdareci arkadaş şu cevabı verdi :

— Cemil bey lüzum yok Fındıkoğlunu beyhude yere üzmeylim. Dosyasına koy, tebliğ etme ! dedi.

Bir Cumartesi günü öğleden sonra Dekan Ömer Celâl Bey yarınki Pazar günü öğle vakti, Fakültede bulunmaklığım için haber göndermiş idi. Hayret ! telefonla tezkereleri imzalayan zatın Üniversiteye geleceğini, beni Rektör ve Dekanlar yanında görmek istediğini öğrendim. O pazar günü, Ömer Celâl beyi gördüm. Bana «İdare» tavsiye etti. Tenha Üniversitede imza sahibi ile bir heyet içinde karşılaşacaktık. Nihayet zikrettiğim tezkereleri imza edenle karşılaştık. Uslanmak gibi şeylerden, müteaddid tezkerelerden bahsederken pek mülâyim idi. Rektör ile Dekanlar sonradan bu mülâyimetin, hattâ bana adım ile ve pek lâübalice hitabından hayrete düştüklerini, dostluğum olup olmadığını öğrenmek istediler. Hayrette hakları vardı. Bir pazar günü zavallı Dekanları ve zavallı Cemil beyi rahatsız ederek benim yüzümden Üniversiteye getiren adam, böyle konuşmamalı, hiç değilse ciddi olmalı. Yarım saatlik görüşme, imza sahibi tezkereciden başka hiç kimseyi alâkadar etmemiş idi. Ne konuşulduğunu, böyle bir anma gününde bahis mevzuu etmek, bu «gün» e sizlere karşı hürmetsizlik olur. Esası bir hiçten ibaret olan görüşme, Rektör ve Dekanları rahatsız ettiği için müteessir olmuş idim. Sonradan bu teessürümü Cemil beye anlattım ve beni mazur görmesini söyledim. Madûn ve mafevk arasındaki mesafeyi daima muhafaza etmesini bilen tavrı ile bana sükûtu ve susmayı tavsiye etmişti. Üniversite haftalarının aramızda yarattığı samimiyete dayanarak vakit vakit baba nasihatı verir, politikacıları gazallandıran bu gibi şeylere karşı ne kadar haklı olursak olalım lâkayıt kalmanın daha doğru olacağını, bu işler için yıpranmanın biraz da lâzumsuz olduğunu söyler her şeyi zamana bırakmanın daha doğru olduğunu anlatırdı.

Böyle bir yas ve teessür gününde yad edilmesine belki de lüzum olmayan, fakat ismini yadettiğimiz meslekdaşın karakterini anlamağa hizmet ettiği için faydalı olan bu şahsî hatıralar, realitenin gösterdiği çeşitli insan tipleri ve hadiseleri karşısında selâmetin, nasıl bir davranışta bulunduğunu düşünmemize, merhumun fonu çok temiz karakteri hakkında hüküm vermemize yarayacaktır, zannediyorum. Filhakika kanaatimce Cemil bey, bir taraftan bir fikir ve kanaat için doğru ve sarp yoldan savaşımlara karşı şarklılara mahsus merhametli bir anlayış beslerdi. Öbür taraftan bu gibi savaşlarda karşılaşılan nefsile ruâme sahiplerini hesaba katan memleketimize has bir sajesin, idarei maslahatın emsalsiz bir mümessili idi. Onun Üniversite politikasındaki muvaffakiyeti kanaatimce, bu vasıflarından dolayıdır. Ankara Hukuk mektebinin kuruluşunda, bu suretle bugünkü Ankara Üniversitesinin temeli olan bu müessesenin ortaya çıkmasında ifa ettiği inkâr edilmez hizmetler, buhranlı bir devirde İstanbul Üniversitesinin başına geçerek yaptığı hizmetler, mensup olduğum İktisat Fakültesinin kurulması için bir düziye Devlet merkezindeki alâkalı zat ve makamları yılmadan aydınlatan gayretleri, ancak bu neviden, reele intibak etmesini bilen bir aksiyiyon kabiliyetine sahip olmanın neticesidir.

Adını bu gün yad ettiğimiz merhum meslekdaşımızın ifa ettiği hizmetlerin Üniversite tarihçesinde daima anılacağı, tekrar başlamasını temenni ettiğim Üniversite konferansları ve haftaları gibi Üniversite içinden Üniversite dışına doğru olan sosyal hareketlerle canlı olarak yaşayacağı şüphesizdir. Bu güzel ve kadirbilirlik toplantısının tertip heyeti namına kaparken Tanrıdan kendisi için bol bol rahmet dilerim.

Merhum Profesör Cemil Bilsel'in sınıf arkadaşı Ord. Profesör Ebül'ülâ Mardin'in bir yazıları :

RAHMETLİ CEMİL BİSEL

Refikamın, büyük teessürü ifade eden acı sesiyle uyandım. Talât Paşa merhumun Berlindeki ölümünü haber aldığımız sabah da aynı hal

vâki olmuştu. «Ne oldu?», «ne oldu?» diye tekerrür eden sualimin cevapsız kalması, uğradığımız âni musibet ve elemın ehemmiyet ve şumulü hakkında artık şüphe bırakmamıştı. Gazeteyi kavradım ve buz gibi dona kaldım: Cemil Bilsel'i kaybetmiştik. Aman yarabbi, bu ziya ile memleket neler kaybetmişti. Emekliliğe sevkolunduğu gündenberi Fakültemizde boş kalan kürsüsüne birçok mutena makamlar inzımam ediyor, demekti. Bühtü dehşet içinde bir müddet kendimi toplayamadım. Hukuk mektebindeki sınıfımızın rahmeti rahmana kavuşan bütün güzideleri hayalleriyle etrafımı sardı, birincimiz Hacı Âdil Bey merhum, rahmetli Ali Kemal Elbir, Ünyeli merhum Cemal Efendi, Nusret Bey merhum, Mülkiye birincisi Mehmet Kenan Bey merhum... Şimdi bu kafileye Cemil Bey de katılmıştı. Dört sene Hukuk mektebinde ve bunu takip eden ve bir sene süren doktora imtihanı devresinde beraberce geçirdiğimiz günlere ait vak'alar, hâtıralar sinema şeridi gibi gözümün önünden geçiyor, kâh sınıfta seri kalemler değiştirerek hepimizin imdadına yetişen o güzel, müstesna notlarını tutarken görüyor, kâh aleni imtihan salonunda cevap sadedindeki parlak hitabelerini duyar gibi oluyorum. Kâh Cemiyeti Akvama Müzaheret Cemiyetinde geceli gündüzlü mesai arkadaşlığımız beliriyor, kâh tedris hayatındaki müşterek mazhariyetlerimizin unutulmaz hâtıraları canlanıyor. Darülfununda, Üniversitede beraberce geçen çalışmalar, araştırmalar, hasbihaller, Lozan günleri, son cihan harbinin en korkunç saatlerinde Rektörlük makamında hepimize kuvvet ve teselli zerkeden, metin muhakeme ve görüşleri, âhenginden, güzelliğinden, olgunluğundan bir şey kaybetmeksizin saatlerce süren belîğ nutuklar, ilim ve feyiz kaynağı olan ders takrirleri, kıskançlıktan doğan mânasız tarizlere karşı âlicenabâne vakur mukabeleleri, hitabelerinin her fıkrasında olgunluktan nişane olan nükteleri ve daha bir çok merhuma ait şüun yekdiğerini velyederek muhayyeleme hücum ediyor. Bunahyorum, ahtan gayri nefes almaklığa mecal bulamıyorum.

Artık bir daha dönmemek üzere maziye karışan ve nisyan perdesiyle örtülmeğe ve unutulmağa mahkûm olan bütün bu varlıkları düşünerek yüksek büyük şairimiz Abdülhâk Hâmit gibi :

«Nisyan o maktel-i ekâbir»

diye feryat ediyorum.

Fakat her fâniye mukadder olan bu âkibete sabırdan başka yapılacak şey var mı ?

Fakültemizin Cemil Bilsel'e, otuzuncu tedris yıldönümü münasebetiyle armağan ettiği müşterek eserde merhuma ait tahsil hâtıralarımı şöyle hülâsa etmiştim :

«Cemil Bilsel'i ilk defa olarak İstanbuldaki Hukuk mektebinin birinci sınıfına devam ettiğim sıralarda tanıdım. Kendisi vekarı, ciddiyeti, nezaketi, dersleri telâkkideki cehd ve gayreti, üstad Hakkı Paşa merhumun takrirlerini eksiksiz zabt hususundaki müstesna kudreti, not defterinin el sürülmiye kıyılmıyacak derecedeki zerafeti ile az zaman içinde aramızda temeyyüz etmişti. Bu yüksek mümtaz kudretin hepimiz meftunu idik. Sınıfımızın, hattâ bizden yukarı sınıfların güzideleri kendisinden, tuttuğu takrirleri istinsah ile feyiz alıyor ve genç şakirt daha o zaman bile irfan muhitinin değerli bir unsuru olarak manzur oluyordu».

Bugün muhâti bulunduğum derin teessür, rahmetlinin muazzam eserler doldurarak ilmî hüviyeti hakkında hülâsaten olsun bir şey yazmağa imkân bırakmıyor. Memlekete pek çok muhalled hizmetlerde bulunmak kudret ve azmiyle mücehhez, on beş defa milletlerarası toplantılarda Türk delegesi olarak memleketi şerefle temsil etmiş ve daha dün denecek yakın bir zamanda Lâhey Daimî Hakem Divânına seçilmekle kadir ve fazileti tevkir edilmiş olan bu mümtaz devlet adamının böyle vakitsiz, ansızın ufulü aziz vatanımız için olduğu kadar doktorluk payesiyle kadrini tebcil eden Tuluz merasiminde, irticalen irad ettiği meşhur ilmî hitabeyi uzun makalelerle teşrih eyliyen garp irfan muhiti için de çok acı bir mazhariyettir.

Emekliliğe ayrıldığı günden sonra da, merhum muhalled eserlerini memlekete ithafa devam etti. Harp Akademisindeki feyizli ders takrirleriyle memleketi nurlandırdı. Amerika Devletler Hukuku Cemiyetine değerli bir unsur oldu. Daha geçen gün «Türk Hava Seyrisefer Kanunu» teklifini ve yüksek ilmî bir eser mahiyetinde olan «gerekçe» sini tabetti-rerek mütalâa sormak tevazuuyla meslek arkadaşlarına gönderdi. Ne yazık ki, şükranlarımızı bile henüz takdime vakit bulamadan kendisini kaybetmiş bulunuyoruz. Bugün tahammül olunmaz bir eiem ve iztirap içinde bizde ecdadımızın tazarrularına iştirak ederek onlar gibi :

«Öldürme ey avâlimin Allah-ü ekberi»

«Nurunla keşfirah-i savab eyliyenleri»

diye boynumuzu büküp yalvarıyoruz.

Merhum Profesör Cemil Bilsel'in talebelerinden Prof. Abdülhak Kemal Yörük'ün bir yazıları :

Büyük âlim Profesör Cemil Bilsel bugün toprağa tevdi ediliyor.

Onun maddesini büyük ana göğsüne basarken ruhu ilâhî âlemin esrarları içinde ebedî hayatını yaşamak için yükseliyor.

O, yetmiş yılın omuzları çökerten ağırlığına tahammül etmiş, zinde bir vücut üstünde kudretli ve velût bir dimağa sahip olarak yaşamakta iken, ölümü haberini almak, bana çok ağır geldi; içimde unutulması kolay ve çabuk olmayacak bir yaranın acısını duyuyorum.

Memleketin bir çok münevverlerine hocalık etmiş, Hukuk Fakülterinde, Mülkiye mektebinde ve Harb Akademisinde kendisinden feyiz almış binlerce, on binlerce talebesi bulunan bu âziz üstadın, ebedi surette aramızdan ayrılışından dolayı umumî bir teessürün çehreleri gölgelendirmekte olduğuna şüphe yoktur.

Şimdi memleketin muhtelif hizmet sahalarında vazife ifa etmekte olan bir çok münevver insan bu acı haberin getirdiği ızdırabı duyuyor, göğüs geçiriyor.

O, memleketimizde Devletler Hukuku ilmi ile uğraşan çok mahdut âlimlerden biri idi. Devletler Umumî Hukuku sahasında eşi olmayan bir üstad idi. Şöhreti memleketin sınırlarını aşmış, ilim âleminde tanınmış adile milletin şerefini yükselten nâdir şahsiyetlerdendi. Milletlerarası ilmi toplantılarda ilmi ile, görüşlerini izahtaki kudreti ile temayüz etmişti.

Hocalığı zamanında vazifesini ifa eden bir profesör huzuruna malik olmak için bütün şarlar mevcuttu: Derslerini daima muvaffakiyetle takrir ediyordu; Üniversite tedrisatı çevresini aşacak kadar mufassal bir Devletler Hukuku eseri vücade getirmiş olduğu gibi, Devletler Hukukunu ilgilendiren müteaddit eserler yazmakla da irfanımıza hizmet etmişti.

Altı sene evvel hocalık hayatı fiilen sona eren bu âziz üstadın içindeki ilmi enerji kaynağı hayatiyetini muhafaza ediyordu; altmış beş yaşını doldurup da tekaüt olmakla sönmedi; tedris hayatından ayrılan hocalardan pek azına nasip olan enerjisi sayesinde ilim ile, Üniversiter hayat ile alâkasını kesmedi; Devletler Hukuku Enstitüsünde dersler verdi, memlekette yeni işlenmeye başlanan Hava Hukuku hakkında mükemmel ve eşsiz bir eser yazdı.

Bundan başka Türk Boğazları gibi ehemmiyetli ve lüzumlu tetkikleri ihtiva eden kitaplar çıkardı; bu suretle gençliğindenberi kendisini vakfettiği irfan hizmetinde, yaşına rağmen sebat ile devam etti.

O, teşriî hayatta da ilmi ve müsbet faaliyetten geri kalmadı; o sahadada da faydalı eserler vermek yolunu tuttu. Tek başına hazırladığı «Türk Hava Seyrüsefer Kanunu Tasarısı» nı kıymetli ve bir dünya görüşü ifade eden bir gerekçe ile Büyük Millet Meclisine takdim etti; bu kanunun mükemmel olması için benlik hissinden uzak kalmak feragatini gösterdi; bu projenin birer nüshasını arkadaşlarından ve eski talebelerinden bir kısmına göndererek mütalâalarını öğrenmek, bu suretle âmmeye mal

olacak olan kanunun mümkün olduğu derecede noksansız ve mükemmel olarak hazırlanmasını temin etmek istiyordu.

Üniversite hocalığından, rektörlüğünden emekliye ayrıldığı zaman cüzdanında, tekaüt maaşı tahsis edilinceye kadar, geçecek zamanı ancak, belki de sıkıntı ile, idare edecek kadar bir parası bulunan bu büyük âlim, insanı hiç bir zaman yüksek bir refah seviyesine ulaştırmamış olan ilim hayatının büyük bir feragatle elde edilen zevki ve huzuru içinde yaşamıştır.

O, yaşının kanuni hadde gelmiş olmasından dolayı hayatının hocalık merhalesini aşarken ve muhitinden, talebelerinden ayrılırken ne kadar derin bir teessür içinde idi; bu teessürü elindeki maddi dünya nimetinin azalıp eksilmesinden ileri gelmiyordu. Memlekette ihmal edilecek bir adam olmadığını, emekliye ayrıldıktan sonra da kendisine yine mühim vazifeler verileceğini bilmeyecek bir zat değildi; netekim pek kısa bir zaman içinde meb'us oldu. Fakat Üniversite kürsüsünde, birbirini takip eden, memleket istikbalinin hâkimi olacak genç nesillerle muhat olarak yaşamayı tercih edenlerdendi.

Derslerinde ve umumi toplantılarda daima mânidar, iyi seçilmiş, yerinde kullanılmış kelimelerle süslü, çok iyi tertip edilmiş cümlelerle kuvvetlenen ifadesile dinleyicileri teshir eden bu kudretli hocayı ve hatibi dinlemek zevkinden artık mahrum bulunuyoruz. Fakat, onun gür sesinin aksini daima kulaklarımızda duyacağız, kitapları da yolumuzu aydınlatan meş'alelerden olacaktır.

Üniversitedeki idari vazifesinden kendi şahsî menfaati mevzuubahs olduğu zaman dahi, adalet icaplarına uygun hareket ederek vazifesinin şeref ve haysiyetine sadık kalmış olan büyük âlimi, İstanbul Üniversitesinin daima hürmetle anacağına şüphem yoktur.

Derin bir teessür ve ıztırap içinde yazdığım bu satırlarla seni lâyük olduğun derecede yâd edemedim. Beni affet ve hoş gör âziz hocam.

İrfanımın velinimetlerinden biri olman itibarile minnettar olduğum sana Allah rahmetini ihsan etsin.